

Проблеми вдосконалення діяльності органів внутрішніх справ

*В.Д. Сущенко,
А.І. Пясецький*

Організована злочинність та необхідність запобігання діяльності організованих злочинних груп

Попередження злочинності є невід'ємною частиною існування і розвитку будь-якого суспільства. Суб'єктами злочинної діяльності, що попереджується, є державні і громадські інститути, у тому числі й правоохоронні органи, серед яких на перше місце необхідно поставити органи внутрішніх справ.

Серед багатьох задач, котрі стоять перед названими органами для попередження злочинності в Україні, сьогодні найважливішою слід визнати боротьбу з організованою злочинністю, яка в реальному своєму існуванні має різноманітні форми вияву: від глибоко законспірованих і розгалужених об'єднань хабарників, розкрадачів, тіньових виробників неврахованої чи нестандартної продукції, валютних махінаторів, шахраїв, спекулянтів, ігрових бізнесменів, виробників і постачальників порнографічної продукції та наркотиків і т.ін. до широко розгалужених банд вимогателів, шантажистів, сутенерів, найманців та інших кримінальних формувань, головною метою діяльності яких є нажива. Ці банди ділять між собою сфери злочинних інтересів і територію.

Згідно з Законом "Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю" під організованою злочинністю слід розуміти "сукупність злочинів, які скоюються у зв'язку зі створенням і діяльністю організованих злочинних угруповань". Закон націлює на встановлення контролю над організованою злочинністю, її

Сущенко Віктор Дмитрович — кандидат юридичних наук, доцент, перший проректор з наукової роботи НАВСУ, генерал-майор міліції.

Пясецький Анатолій Іванович — кандидат юридичних наук, заступник начальника НДІ НАВСУ, полковник міліції.

локалізацію, нейтралізацію і ліквідацію, усунення причин та умов її існування. При цьому важливу роль у боротьбі з організованою злочинністю відіграють виявлення, усунення і нейтралізація негативних соціальних процесів та явищ, які породжують організовану злочинність і сприяють їй; попередження виникнення і становлення організованих злочинних угруповань; виявлення і припинення правопорушень, скоєних учасниками організованих злочинних угруповань, викриття і притягнення до кримінальної відповідальності винних.

Важливість цього *профілактичного* напрямку боротьби з організованою злочинністю визначається тим, що організовані злочинні групи, на які спрямовуються головні зусилля заходів, що попереджують злочинність, є виконавськими ланками такої. Їм властиві: висока згуртованість, стійкість, конспірація, значний кримінальний досвід, у результаті чого протягом тривалого періоду свого існування вони скоюють велику кількість тяжких злочинів, багато з яких довгий час залишаються нерозкритими. Дуже часто такі злочини мають, окрім суто корисливої, також і корисливо-насильницьку спрямованість, що пов'язано з людськими жертвами. Сьогодні все більший розмах набувають такі засоби насильства, що застосовуються організованими злочинними групами, як найновіші зразки вогнепальної зброї, нервово-паралітичні гази, сильнодіючі медичні препарати, різноманітні технічні прилади тощо. Отже, це суттєво підвищує ступінь громадської небезпеки названого виду злочинності, ускладнює оперативну обстановку не тільки в окремих адміністративно-територіальних регіонах України, але і в цілому по республіці (див. таблицю).

Рік	1995	1996	1997	1998
Викрито злочинних угруповань	871	953	1079	1157
Скоєно розкритих злочинів	4556	6241	7434	9273
у тому числі: навмисних убивств	32	74	112	127
розбійних нападів	195	386	530	670
вимагань	548	467	442	468
крадіжок	1885	2232	2699	3375
розкрадань	359	757	523	648
хабарництва	77	109	132	216
Вилучено:	297	218	274	323
вогнепальної зброї				
наркотичних засобів, кг	430	343	447	199
автомобілів	219	241	187	276

Діяльність організованих злочинних угруповань перешкоджає нормальному функціонуванню державних, громадських органів і організацій, становленню та розвитку ринкових відносин, прогресивному розвитку суспільства в цілому.

У той же час, не дивлячись на значну увагу до проблеми боротьби з організованою злочинністю, в останні роки рівень цієї боротьби з боку правоохоронних органів, як і раніше, залишається низьким. Найбільший недолік у діяльності органів внутрішніх справ України, як підкреслювалось у ряді рішень Колегії МВС, – незадовільне виявлення організованих злочинних груп, особливо на стадії їх формування, запобігання і припинення їх злочинних дій, а також усунення обставин, які їм сприяють. Таке положення зумовлене, поряд з іншими причинами, прогалинами в інформаційному, організаційному, методичному, тактичному і професійному забезпеченні вказаної діяльності. У рішеннях Колегії МВС України звернено увагу на недостачу професіоналізму співробітників органів внутрішніх справ, складовими якого є названі фактори.

Саме за вказаними вище причинами, головним чином, сьогодні практично не здійснюється оперативно-попереджувальний вплив на організовані злочинні групи і їх кримінальну діяльність, хоч усі реальні передумови для цього є і такий вид впливу може бути прийнятним і ефективним.

Як і раніше, сьогодні несприятливо впливає на вирішення порушеної проблеми недостача наукових знань, зокрема, стосовно організованих злочинних груп як системних об'єктів спеціального попереджувального впливу, а також їх місця й ролі в системі організованої злочинності, як явища більш загального соціального характеру. І це не випадково, тому що і сама організованість, як нова якість сучасної злочинності, і кримінальний професіоналізм більшої її частини до недавнього часу майже повністю заперечувались.

Цілком закономірно, що при такому підході практика правоохоронних органів, а особливо оперативних апаратів органів внутрішніх справ, не мала на цьому напрямі боротьби зі злочинністю ні законодавчого, у тому числі нормативного (відомчого) регулювання, ні науково обгрунтованого методичного і тактичного забезпечення.

Протягом останніх десяти років проблема, що розглядається, широко обговорюється юристами, соціологами, економістами та іншими спеціалістами, у тому числі практичними співробітниками правоохоронних органів. Вона стала також об'єктом всебічного публіцистичного розголосу. Ученими-юристами висунуті та аналізуються питання про критерії визначення поняття, суті і змісту *феномена організованої злочинності*. Однак цей аналіз доволі часто ще носить абстрактно-теоретичний або суто публіцистичний характер, тому що сьогодні, за винятком декількох виконаних науково-дослідних розробок, які в тій чи іншій мірі конкретно торкаються цієї проблеми, достовірних і достатньо показних емпіричних даних, які б дозволяли отримати повне наукове уявлення про неї, все ж ще є мало.

Однак, не дивлячись на існуючі прогалини, сьогодні вже можна більш-менш предметно робити висновок про те, що собою являє сам феномен організованої злочинності, що є його складовими, який його конкретний кримінальний зміст. Так, організована злочинність визначається як системне соціально-економічне явище, яке, в умовах конкретних регіонів і відрізків часу, складається із сукупного результату організованої злочинної діяльності різноманітних (організованих) злочинних структур (груп, угруповань), а також із наслідку криміногенного впливу на стан і розвиток цієї діяльності факторів соціального, економічного, політичного, соціально-психологічного, правового, державно-управлінського та іншого кримінологічного характеру.

Головною метою вказаної злочинності є максимальне збагачення її суб'єктів за рахунок нелегальних доходів, здобутих, як правило, кримінальними діями. Тому вона базується, перш за все, на тішовій економіці, в якій прибутки та надприбутки отримуються шляхом неофіційної, фіктивної або підпільної економічної діяльності, головним чином внаслідок прямого протизаконного відторгнення і привласнення чи цілеспрямованого використання в злочинних корисливих інтересах значної частини національного багатства в ході зміни форм та суб'єктів державної власності, яка відбувається в Україні (розкрадання чи привласнення бюджетних коштів у величезних розмірах при укладанні окремих шахрайських зовнішньоекономічних угод на міждержавних рівнях; державному інвестуванні деяких програм розвитку промис-

ловості та сільського господарства; роздержавленні окремих підприємств, особливо з розряду великої приватизації; розподілі вільних державних кредитних ресурсів між комерційними банками та здійсненні практики кредитування недержавної підприємницької діяльності тощо). Змістовно тіньову економіку, крім того, наповнює нелегальний та напівлегальний валютно-біржовий, фінансово-посередницький бізнес, “відмивання брудних грошей”, ухилення від оподаткування доходів, нечесна гра на курсах валют, цінах, квотах, кредитно-банківських ставках тощо. Усе це сприяє накопиченню в системі організованої злочинності значної частини національної валюти, її конвертації, а далі вилученню з обігу та протизаконному вивозу за межі країни.

З економічною організованою злочинністю тісно пов'язані загальнокримінальні структури. З одного боку, це диктується насильницьким перерозподілом доходів, одержаних злочинними та недобросовісними формуваннями в економічній сфері (рекет, розбійні напади тощо). З іншого боку, тіньові та злочинні структури економічного характеру все більше користуються послугами бойовиків, охоронців, найманих убивць та інших представників загальнокримінального середовища, а також можливостями незаконного бізнесу: ігрового, нарко, наркотичного, щодо послуг проституції та ін. Тому в організованій злочинній діяльності загальнокримінального характеру спостерігається постійний розподіл її відповідних сфер, напрямів та форм конкретного прояву. Утворюються, також, і різні злочинні структури, які відрізняються між собою спеціалізацією. Поширюються контакти організованих злочинних структур із закордонними злочинними формуваннями.

Зростання кримінальних доходів організованої злочинності сприяє поширенню та зміцненню її зв'язку з корумпованими представниками владних структур на всіх рівнях, а також проникненню злочинних елементів у владно-управлінські, правоохоронні та законодавчі органи з метою одержання підтримки у своїй діяльності та можливого захисту від кримінальної відповідальності, а також впливу на економічні, соціальні, правоохоронні та інші процеси перебудови в інтересах організованого кримінального середовища. За своїми масштабами та негативними наслідками корупція становить один із найбільш руйнівних елементів у системі організованої злочинності.

Генерація економічної, загальнокримінальної та корумпованої організованої злочинної діяльності призвела до того, що сьогодні організована злочинність у цілому перетворилася в державі на нелегальну систему, яка діє паралельно з державними структурами.

Негативний вплив цієї злочинності на соціально-економічну ситуацію в Україні настільки великий, що потребує розгляду питань боротьби з цим явищем в єдиній системі національної безпеки. Це об'єктивно визначає системний зміст відповідного об'єкту впливу з боку держави в цілому, та її інститутів (суб'єктів боротьби), а також комплексність заходів щодо всіх можливих напрямів боротьби стосовно кожного суб'єкта.

Таким чином, головною стратегічною метою боротьби з організованою злочинністю слід визнати:

- пізнання, оцінку та прогнозування ситуації, пов'язаної зі станом та розвитком організованої злочинності, уточнення напрямів боротьби з нею відповідно до змін соціально-економічної обстановки у зв'язку з реформами, які проводяться;

- усунення причин і умов існування організованої злочинності, врахування її змін відповідно до перетворень, які відбуваються в суспільстві;

- встановлення контролю над злочинними структурами, що діють у сфері економіки, загальнокримінальному середовищі, а також у владних структурах;

- локалізація, нейтралізація та ліквідація діючих організованих злочинних структур.

Тепер у боротьбі з організованою злочинністю застосовуються, головним чином, правоохоронні засоби, які з певних причин зосереджені, в основному, на виявленні та припиненні злочинів, що скоюються більш чи менш очевидно. Інакше кажучи, робота ведеться навколо вимогателів, спекулянтів та інших традиційних злочинців. Разом з цим, майже не досягається проникнення правоохоронних органів до ядра організованої злочинності, до її соціального, психологічного, економічного, фінансового коріння і механізмів.

Визнаючи в цілому соціально-економічну суть організованої злочинності, не можна заперечувати чи ігнорувати той факт, що в конкретному вияві (проявленні) вона має цілком матеріалі-

зоване відображення – являє собою сукупність певного виду злочинних посягань і суб'єктів їх скоєння, має просторовочасову (статичну і динамічну), а також кримінально-правову, криміналістичну і кримінологічну характеристики. Отже, з позицій матеріального кримінологічного змісту, організована злочинність – це конкретне в часі і просторі соціально-правове явище, а тому вона представляє собою об'єкт правового впливу з боку правоохоронних органів, у тому числі і за допомогою спеціальних засобів і методів органів внутрішніх справ. Це положення має виключно важливе значення, тому що вказує на єдино можливі законні напрями і шляхи ефективної боротьби з конкретними виявами організованої злочинності.

Зміст загальнокримінальної злочинності (організованої), тепер визначають функціонуючі в державі злочинні групи, які досягли найвищого рівня організованості, і злочинна діяльність корисливо-насиленницької спрямованості

Найважливішою особливістю злочинної діяльності таких груп, як і всього їх існування, окрім специфічних кримінологічно-криміналістичних ознак і властивостей, є монополізація і міжрегіональність цих процесів, що диктує необхідність прийняття неординарних організаційно-управлінських рішень.

Безпосередньо в системі органів внутрішніх справ неповнота і вузькість уявлення про організовану злочинність зумовлюють незадовільний рівень нормативного регулювання і організаційно-методичного забезпечення їх практичної діяльності на цьому напрямі боротьби зі злочинністю та призводять до істотних недоліків аналізу, планування, оперативної поінформованості, а також комплексного використання в цій діяльності оперативно-розшукових засобів і методів.

Отже, існують певні розбіжності задач, які поставлені часом перед органами внутрішніх справ у сфері боротьби з організованою злочинністю, з їх реальними повноваженнями, а також силами, засобами і методами, які вони мають. Адже не потребує особливого доказу очевидність того, що виконання названих задач у повному їх обсязі неможливе без використання усього арсеналу відомих засобів і методів оперативно-розшукової діяльності. Оперативні підрозділи органів внутрішніх справ через тривале законодавче і відомче нормативне регулювання мають тільки

частину таких засобів і методів. Зрозуміло, що вказана невідповідність суттєво обмежує реальні можливості ефективного впливу органів внутрішніх справ на певні сторони й елементи організованої злочинності, а доволі часто й зовсім зводить цю роботу на нівець.

Інформаційні прогалини, недостатньо повне уявлення практичних співробітників органів внутрішніх справ про поняття і зміст організованої злочинності створюють умови для істотних організаційних недоліків у діяльності оперативних апаратів. Не проводиться дуже необхідний прикладний кримінологіко-криміналістичний аналіз цього виду злочинності. Отже, оперативно-розшукові засоби і методи, які є в розпорядженні оперативних апаратів органів внутрішніх справ, використовуються неадекватно змісту об'єкта впливу і неефективно, про що доказово свідчать матеріали вивчених оперативно-розшукових справ та ін.

Таким чином, протистояння організованій злочинності неможливе з позицій традиційних підходів, які використовуються органами внутрішніх справ. Необхідні пошук і впровадження нетрадиційних методів оперативно-розшукової діяльності, організаційних, методичних і тактичних аспектів вирішення задач попередження формування, становлення і кримінальної діяльності організованих злочинних груп у сучасних умовах. І, головне, озброєння практичних співробітників необхідним мінімумом наукових знань про організовані злочинні групи як про об'єкт специфічного оперативного впливу з боку підрозділів органів внутрішніх справ.